

Ədəbiyyat QAZETİ

www.edebiyat-qazeti.com

ادبیات قزتی

Şənbə, 7 iyul 2012-ci il № 25 (4828)

1934-cü ildən çıxır Qiymətli 30 qəpik

Tarixin və taleyin hökmü ilə pərənpərən düşmüş türk xalqları XIX əsrdə çar Rusiyasının ruslaşdırma, "parçala, hökm sür" kimi mənfur siyasəti nəticəsində tənzül edir, ətalət və cəhəlat bataqlığında boğulurdu. Dar düşüncəli mövhumatçıların, fanatiklərin islamı özünəməxsus şəkildə şərh, təsvir, təbliğ etməsi, digər tərəfdən missionerlərin qərəzli, məkrli münasibəti dini dəyərlərə kölgə salır, Rusiya müsəlmanlarını Avropanın qabaqcıl elmi, mədəni, ədəbi, mətbu həyatından, tərəqqidən təcrid olunmuş vəziyyətdə saxlayırdı.

XIX əsrin II yarısı XX əsrin əvvəlləri Rusiya müsəlmanlarının lideri İsmayıl Qasıralı (1851-1914) yeni üsullu məktəb yaratmaqla, ortaq ədəbi dili formalaşdırmağa çalışmaqla və Rusiya müsəlmanlarını "dildə, fikirdə, işdə birlik" ideyası ətrafında birləşdirmək missiyası ilə "Tərcüman" qəzetini buraxmaqla türk xalqlarının dünyagörüşlərində ciddi dəyişikliklərə nail oldu, onların həyat və təfəkkür tərzində dönüş yaratdı. Heç şübhəsiz ki, "Müsəlmanların yolunu nurlandıran çırağın" (Əli Mərdan bəy Topçubaşov) - İsmayıl bəyin tarixi xidmətlərinin ən önəmlisi nəşiri, redaktoru, ən məhsuldar yazarı olduğu "Tərcüman" qəzetidir və təsadüfi deyil ki, bəzən mətnlərdə "Qasıralı" və "Tərcüman" sinonim sözlər kimi bir-birini uğurla əvəzləyir. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elminin patriarxı Firidun bəy Köçərli Rusiya müsəlmanları, o cümlədən azərbaycanlılar adından İ. Qasıralının, onun "Tərcüman"ın tarixi xidmətlərini dəqiq və sərrast ifadə etmişdir: "...dünyadan bixəbər idik. İsmayıl Qasıralı "Tərcüman"ı ilə bizi ayıldı".

Hələ ilk qələm məhsullarından olan "Baxçasaray məktublarında" "Xalqın çoxu Allahın kitabından başqa bir kitabın varlığından xəbərsizdir", yaxud "Rusiya müsəlmanları" əsərində "Müsəlman Allah kitabından başqa kitab, ilahiyatdan başqa elm tanımaz" yazan "Rusiya müsəlmanlarının milli intibahında mühüm amil olan" (professor Fuad Köprülüzadə) İ. Qasıralı durğunluq, ətalət, cəhəlat içində mürgüləyən, geriləyən milləti ayılmaq, ona insanlıq haqqını anlatmaq, şüurunu inkişaf etdirmək, onu tərəqqi yoluna çıxarmaq üçün haqlı olaraq qüdrətli vasitə kimi mətbuatı seçmişdi.

Avropa mədəniyyətini, ədəbi-mətbu həyatını dərinləndirən mənimsəyən, müntəzəm izləyən "türkçülük hərəkatının mərkəzi siması, yaxşı bir müəllim, mahir bir qəzetçi,

Mətbuat ənənələrimiz

mümtaz bir redaktor, ictimai və siyasi müfəkkir, fəal xalq xadimi" (Yusif Akçuraoglu) İ. Qasıralının qənaətinə, millətin varlığı üçün onun mətbuatının olması şərtidir: "Bir insana nitq və dil nə qədər gərəkdirsə, çox insanlara, yəni bir millətə, bir qövmə mətbuat və nəşriyyat o dərəcədə gərəkdir: çünki mətbuat xalqın, millətin dilidir. Mətbuat millətin bir dilidir ki, sasi

dünyanın bir tərəfindən o biri tərəfinə qədər gedər. Bir dildir ki, sadası min il sonra da eşidilər. Mətbuat bir qüvvədir ki, dənizlərin, çöllərin

bir tərəfindən o biri tərəfinə keçər, zamanları bir-birinə qovuşdurar. Dövrümüzdə bu nəhəng qüvvəyə malik olan kiçik və böyük millətlər olduğu halda, bizdə mətbuat əsərinin yox deyiləcək dərəcədə olması nəçə vaxtlardan bəri könlümüzdə bir qayğı, bir ağrı verməkdə idi" (İ. Qasıralı. Həlin ifadəsi. "Tərcüman" qəzeti, № 24, 1883).

Həsən bəy Zərdabının "Əkinçi"si (1875-1877) ilə başlayan Rusiya müsəlmanlarının mətbu həyatı İ. Qasıralının "Tərcüman"ı ilə (1883-1918) yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. obrazlı yazsaq, H. Zərdabi "Əkinçi"sinə vilayətin aynasına, İ. Qasıralı öz qəzetini bütün türklərin tərcümanına çevirməyə nail oldu. Yusif Akçuraoglundun təbiri ilə, "bütün türk millətinin müəllimi" İsmayıl Qasıralı çar hökumətinə qəzet, yaxud məcmuə buraxmağa razılıq verilməsi üçün dəfələrlə müraciət etmiş, hər dəfə rədd cavabı almışdır. Böyük gücə və sarsılmaz iradəyə sahib olan İ. Qasıralı qəzet buraxmaq üçün inadla, israrla çalışmaqla yanaşı, "Gənc Molla" imzası ilə Ağməsciddə (Simferopol) rus dilində çıxan "Tavrida" qəzetinə Rusiya müsəlmanlarının həyatından bəhs edən məqalələr yazır, broşuralar, kitabçalar nəşir etdirir. 1881-ci ildə Ağməsciddə "Rusiyada müsəlmanlıq: bir müsəlmanın müşahidələri, fikir və qeydləri" kitabçasından sonra İ. Qasıralı "Tonguç" adlı 4 səhifəlik məcmuə buraxır. Nəşrin 2-ci nömrəsi eyni adda qəzet kimi Tiflisdə Ünsizadə qardaşlarının "Ziya" mətbəəsində 1881-ci ildə işıq üzü görür.

Ümumiyyətlə, "Tərcüman"a qədər İ. Qasıralı "Tonguç" və "Şəfəq"dən sonra "Kəmə", "Ay", "Ulduz", "Günəş", "Həqiqət" və "Lətail" kimi məcmuə və qəzet adı ilə nəşrlər; eyni zamanda "Salnameyi-tür-

(Ardı 4-cü səh.)

